

בנין ועקב

בסייעתא דשמיא
פרשת בראשית
שנה ג' - תשפ"ז
גליון ק'

על פרשת השבוע

ביאור ענין 'בא שבת בא מנוחה'

שאינו יודע עיתיו ורגעיו, צריך להוסיף מחול על הקודש, הקדוש ברוך הוא שיודע עיתיו ורגעיו, נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום. דבר אחר, מה היה העולם חסר, מנוחה, באת שבת באת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה.

ושני הפירושים האלו, הם באמת מחלוקת תנאים במדרש רבה (ב"ר י, ט), הפירוש הראשון הוא שיטת רבי שמעון בן יוחאי, שרק בשר ודם שאינו יודע לדקדק לא בעיתיו ולא ברגעיו ולא בשעותיו, לכן הוא מחוייב להוסיף מחול על הקודש, ואסור לו להמשיך בעשיית מלאכתו עד רגע אחד ממש לפני כניסת השבת, כי חוששים שיתמשך מלאכתו ולא ירגיש שכבר נכנס השבת, ויכשל חלילה בחילול שבת. אבל הקדוש ברוך הוא שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו, המשיך כביכול במלאכת בריאת שמים וארץ ממש עד יום השביעי, ורק 'חוט השערה' לפני כניסת השבת, שָׁבַת ממלאכתו.

והפירוש השני שהביא רש"י הוא שיטת 'גניבא' במדרש, שביאר את הענין על

בפרשתן כתיב (בראשית ב, א-ד), 'ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות'.

'ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה'

ויש להבין מה הכוונה 'ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה', הרי ביום השביעי כבר לא חידש הקב"ה מאומה במעשה בראשית, רק 'שבת וינפש', כמו שהכתוב ממשיך מיד, 'וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה', ואם כן מה הכוונה 'ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה', וכי איזה מלאכה חדשה עשה הקב"ה ביום השביעי, מאחר שנח ושבת ביום זה מכל המלאכות של כל ששת ימי בראשית.

ויעויין ברש"י הקדוש שהביא על זה שני פירושים, וכך לשונו: 'ויכל אלקים ביום השביעי' - רבי שמעון אומר, בשר ודם

העולם היה נראה כאילו כלתה המלאכה בעצם יום השבת.

לעומת זה לפי הפירוש השני, אכן הייתה מלאכה חדשה גם ביום השביעי, כי עדיין היה חסר העולם 'מנוחה', ודבר זה נברא בשבת. כי כאשר באה השבת, באה מנוחה לעולם, ודווקא על ידי זה כלתה ונגמרה מלאכת בריאת העולם. וזהו 'ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה', כי אכן דווקא ביום השביעי נגמרה מלאכת בריאת העולם, על ידי המנוחה שבאה לעולם ביום השבת, שהוא הדבר האחרון שברא הקב"ה במעשה בראשית.

ויש להבין מה הכוונה שהיה העולם חסר 'מנוחה', ולמה באה המנוחה דווקא על ידי יום השבת, ולמה דווקא בזה נשלמה כל מלאכת הבריאה.

פי משל, למלך שעשה לו חופה, וציירה וכיירה, והיה הכל עומד מוכן ומזומן. ובכל זאת מה היה חסר, עיקר הדבר - שהכלה תיכנס לתוך החופה. כך כל העולם כבר היה עומד מוכן ומזומן בשלימות, ובכל זאת היה חסר עדיין עיקר הדבר - יום השבת שהוא כלה מלכתא, וכיון שבא שבת בא מנוחה.

החילוק בין שני הפירושים ברש"י

נמצא שיש לנו שני מהלכים בדבר. לפי הפירוש הראשון נמצא, שאכן בשבת לא הייתה שום מלאכה חדשה כלל, רק היות שהקב"ה גמר מלאכתו כחוט השערה לפני שנעשה יום השביעי, לכן כתיב 'ויכל אלקים ביום השביעי', מפני שבעיני

דוקא על ידי השבת הגיעה כל העולם לידי שלימותה ותכליתה

ובשביל התורה הקדושה שנקראת ראשית. והיינו שבאמת העולם הזה הוא עולם ההסתר, לא רואים בו בגלוי הנהגת השי"ת. ורק על ידי כלל ישראל הלומדים את התורה הקדושה, נודע ומתגלה בעולם שיש מנהיג לבירה, ושרק השי"ת לבדו בורא ומנהיג לכל הברואים.

תכלית בריאת העולם היה, כדי שכלל ישראל יפרסמו האמונה בהקב"ה בכל העולם

והענין יובן על פי מה שפירש"י בריש פרשתן (בראשית א, א), שכל העולם כולו נברא רק בשביל ישראל שנקראו ראשית,

וכלשונו הידוע של הרמב"ן (שמות יג, טז): 'והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א"ל עליון חפץ בתחתונים, מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות, וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום, יתקבצו ויודו לא"ל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה, ויאמרו לפניו: "בריותיך אנחנו". עכ"ל.

ומבואר בזה שאכן זהו כל תכלית בריאת העולם, שמצד אחד יהיה הסתר גדול בעולם, ולא יהיה ניכר בחוש הנהגת השי"ת בעולם. אך מצד שני יהיו עם ישראל בעולם, הלומדים את התורה הקדושה אשר שם מבואר כל עיקרי האמונה, ובפרט בפרשתן - פרשת בראשית, שהשי"ת לבדו ברא את כל העולם כולו בששת ימי בראשית, והם יפרסמו זאת בכל העולם, כלשון הרמב"ן "ויפרסמו זה".

הטעם שלא רואים בחוש הנהגת השי"ת בעולם

והנה אם היה הדבר גלוי ונראה בחוש לכל הנבראים, איך שהשי"ת לבדו בורא ומנהיג לכל הנבראים, אם כן לא היה אז שום חידוש בזה שאנו מאמינים בהשי"ת ומקיימים תורתו ומצוותיו, כי הרי הדבר ניכר בחוש לעין כל, שהשי"ת הוא אדון כל העולם, ואיך שייך חלילה להמרות ולעשות היפך רצונו. וממילא לא היה אז שום תכלית ביצירת ובריאת העולם.

ולכן דווקא זה גופא הוא תכלית כל הבריאה, שמצד אחד יהיה הסתר פנים, ולא יהיה ניכר כלל הנהגת השי"ת בעולם. ובכל זאת יתגברו בני ישראל על כל ההסתרה הגדולה הזאת, ויחזיקו מאד באמונה, שהשי"ת לבדו הוא המנהיג את כל העולם כולו, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה כל המעשים, למרות שאין הדבר נראה לנגד עיניהם כלל.

ודווקא עתה יהיה תכלית וחידוש נפלא בבריאה, שיש עם קדוש המתגברים על כל ההסתרות שבעולם, ומפרסמים בכל העולם כולו חידוש גדול ונורא, שבאמת אין שום נברא עושה שום פעולה ומעשה, כמו שנראה בהשקפה ראשונה בעולם ההסתר, רק השי"ת לבדו הוא עשה ועושה ויעשה את כל המעשים כולם, בעבר בהווה ובעתיד.

החידוש הגדול והנפלא שחידש אברהם אבינו לראשונה בכל העולם כולו

וחידוש גדול ונפלא זה, חידש ופרסם לראשונה בעולם אברהם אבינו, כמו שמאריך הרמב"ם בלשונו הזהב (הלכות ע"ז א, ב-ג): [עד שהגיע אברהם אבינו לעולם], 'צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו, אלא יחידים בעולם, כגון חנוך ומתושלח, נח שם ועבר, ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל.

עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו, כיון שנגמל איתן זה, התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן, והתחיל

לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה, היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה [של הכוכבים והמזלות] נוהג תמיד, ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו, כי אי אפשר שיסבב את עצמו.

ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר, אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים, ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם, ולבו משוטט ומבין. עד שהשיג דרך האמת, והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה, וידע שיש שם אלו"ה אחד, והוא מנהיג הגלגל, והוא ברא הכל, ואין בכל הנמצא אלו"ה חוץ ממנו [וכו'].

והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם, ולהודיעם שיש שם אלו"ה אחד לכל העולם, ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה, עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר **'ויקרא שם בשם ה' אל עולם'**. וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו, היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו, עד שיחזירוהו לדרך האמת, עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות, והם אנשי בית אברהם, ושתל בלבם העיקר הגדול הזה, וחיבר בו ספרים. עכ"ל. ויעויין שם עוד בארוכה.

המהפכה הגדולה שכלל ישראל עושים בכל העולם כולו

ועתה יובן שפיר למה דווקא כלל ישראל הם תכלית כל הבריאה כולה. כי לולי כלל

ישראל, היה העולם יכול לעמוד ששת אלפי שנה ויותר, ובכל זאת לא היה כמעט שום איש בעולם בכל אלפי הדורות שהיה משיג את האמת, שיש בורא עולם המנהיג את כל העולם ועשה ועושה ויעשה לכל המעשים כולם. כיון שהוא עולם ההסתר, ואין הדבר ניכר כלל בעולם בחוש, שיש מנהיג לבירה. והאדם יכול לחיות אלפי שנים רצופות, מבלי להשיג את האמת. ואם כן מהו התכלית בכל חיי כל אומות העולם, מאחר שלעולם אינם משיגים את האמת.

ורק כלל ישראל לבדם הם תכלית כל הבריאה כולה, מאחר שהם 'זרע אברהם יצחק ויעקב', ולהם נתן הקב"ה את תורתו הקדושה אשר מבואר שם עיקרי האמונה, שהקב"ה ברא את כל העולם כולו בששת ימי בראשית, והוא בוראה ומחדשה ומנהיגה תמיד. וכלל ישראל מפרסמים דבר זה בכל העולם כולו, שיש מנהיג ובורא יחידי לכל העולם, אשר הוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים כולם.

ונמצא שכלל ישראל עושים מהפכה גדולה בכל העולם, ששוב לא יהיו כל אנשי העולם גולמים וחולמים גדולים כאלו, לחשוב על עצים ואבנים שהם בראו חלילה את כל העולם, ואין לך שטות והבל גדול יותר מזה. רק כלל ישראל מפרסמים את האמת בכל העולם כולו, שרק השי"ת לבדו ברא את כל העולם כולו, והוא מנהיגה ומחדשה תמיד.

איך מפרסמים כלל ישראל את האמונה בכל העולם כולו

והדרך איך שכלל ישראל מפרסמים דבר זה, הוא על ידי שכלל ישראל מתקבצים תמיד בבתי מדרשות, ושם הם לומדים את התורה הקדושה, אשר שם מבואר כל עניני ועיקרי האמונה. ומשם הם הולכים לבתי כנסיות, ומתפללים לפני השי"ת ואומרים לפניו: "בריותיך אנחנו".
ואחר כך כשהולכים בחוצות וברחובות,

עצם הכרת פניהם ענתה בהם שהם שונים מכל עם ולשון, ובכל דיבוריהם ומעשיהם הם מפרסמים ומגלים בכל העולם כולו שהם עבדי השי"ת, אשר הוא לבדו ברא את כל העולמות כולם ומנהיגם, ולכן הם לומדים תמיד את תורתו הקדושה, ומקיימים כל מצוותיו חוקיו ומשפטיו בכל העיתים ובכל הזמנים. ובכך מקיימים כלל ישראל שפיר תכלית הבריאה, בזה שהם מגלים את החידוש הגדול והנורא לכל באי עולם, שיש מנהיג לבירה.

רק על ידי השבת שהוא יום מנוחה יכולים בני ישראל להשלים תכלית הבריאה

לולי יום השבת לא היה העולם מגיע לידי תכליתה

אמנם כדי שאכן יוכלו כלל ישראל לקיים ולהשלים תכלית בריאתם, הם מוכרחים עבור זה ליום השבת קודש. דהנה בששת ימי המעשה כאשר בני ישראל עסוקים וטרודים במלאכתם, לא מתגלה אז כל כך על ידיהם בכל העולם שיש מנהיג לבירה. שהרי גם אומות העולם שקועים וטרודים באותם המלאכות ממש, ולהבדיל אלף אלפי הבדלות כלל ישראל עומדים לצידם וטרודים באותם המלאכות, ואם כן במה יוודע איפוא החילוק והשינוי המופלג בין ישראל לעמים.

זאת ועוד, מאחר שבני ישראל טרודים במלאכתם בששת ימי המעשה, ממילא גם הם עצמם אינם זוכים בשלימות להשיג האמונה האמיתית בהקדוש ברוך הוא, מאחר שאין להם זמן פנוי להתבונן שרק הקב"ה לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים כולם, כמו אברהם אבינו בשעתו שהתבונן ושוטט ברעיוניו תמיד, עד שהשיג האמונה השלימה בהשי"ת.

ובפרט שעל ידי רוב טירדות המלאכה, לא נשאר להם זמן פנוי לעסוק בתורה הקדושה, אשר שם מבואר עניני האמונה השלימה בהשי"ת, וגם עצם לימוד התורה הקדושה מביאה לידי האמונה

‘כדאיתא במדרש, אמרה תורה לפני הקדוש ברוך הוא, רבנו של עולם, כשיכנסו ישראל לארץ, זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו, ואני מה תהא עלי. אמר לה, יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, שהם בטלים ממלאכתם ויכולין לעסוק בך’. ומבואר בזה להדיא, שדווקא ביום השבת שהוא ‘יום מנוחה’, יכול להתקיים תכלית הבריאה בשביל התורה ובשביל ישראל, כי ביום השבת כלל ישראל בטלים ממלאכתם ויכולים לעסוק בתורה הקדושה, שהוא תכלית בריאת העולם.

עצם יום השבת מביאה את בני ישראל לידי אמונה שלימה בהשי"ת

וכמו כן על ידי שיהיו פנויים מכל מלאכה וטירדה ביום השבת, יוכלו להתבונן במנוחה וישוב הדעת ביחוד השי"ת, איך שהקב"ה הוא בורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. וכמו כן עצם יום השבת מביא את בני ישראל לידי אמונה שלימה בהשי"ת, כמו שכתב הרמב"ן (שמות כ, ח):

‘זכור את יום השבת לקדשו’ - אחר שציווה [בדיבור ‘אנכי ה' אלקיך'] שנאמין בשם המיוחד יתברך שהוא הנמצא, הוא הבורא, הוא המבין, והיכול, ושנייחד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו, וציווה שנכבד זכר שמו. ציווה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד, להודיע שהוא ברא הכל, והיא מצות השבת, שהיא זכר למעשה בראשית. [וכו'].

השלימה בהשי"ת. וממילא נמצא, שאם לא היה יום השבת בעולם, שוב לא היה העולם מגיע לידי תכליתה, כי תמיד בכל הימים כולם היו גם בני ישראל שקועים וטרודים תמיד במלאכתם, ולעולם לא היו מוצאים זמן להתבונן באמונת השי"ת, וללמוד תורת השי"ת ולבוא מזה לידי האמונה הגדולה והשלימה בהשי"ת, מאחר שלעולם לא היו באים לידי מנוחה שלימה, בשום יום מן הימים.

שבת קודש הוא ה'בן זוג' של התורה הקדושה

וזהו הכוונה בדברי רש"י, 'מה היה העולם חסר, מנוחה'. כי ענין המנוחה הוא אכן דבר הכרחי לקיום הבריאה, כי כל עוד שאין 'מנוחה' בעולם, לא מתקיים תכלית הבריאה שנברא בשביל ישראל שהם יפרסמו בכל העולם שהשי"ת הוא הבורא ומנהיג לכל הברואים, מאחר שבני ישראל טרודים כל הימים בעסקיהם.

עד ש'באת שבת באת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה'. פירוש, דווקא כאשר הגיע יום השבת שהוא 'יום מנוחה', וביום זה יוכלו בני ישראל לנוח מכל עסקיהם וטרדותיהם הגשמיים, ולעסוק בתורה הקדושה, ולהתבונן ביחוד השי"ת בעולם, דווקא בזה 'כלתה ונגמרה המלאכה', על ידי זה נשלם מלאכת בריאת העולם, כי מעתה כבר יוכל שפיר להתקיים תכלית הבריאה בשביל התורה ובשביל ישראל.

וכמו שכתב הטור (או"ח סימן רצ):

ולתחזק מאד באמונה האמיתית בבורא העולם ומנהיגו. כמו שכתב בספר החינוך (פרשת יתרו, מצוה לב):

‘משרשי מצוה זו [שלא לעשות מלאכה ביום השבת], שנהיה פנויים מעסקינו לכבוד היום, לקבוע בנפשותינו אמונת חידוש העולם, שהיא חבל המושכת כל יסודי הדת [וכו’]. ובמנוחתינו בשביעי, זכר לנו בחידושו של עולם, כי כשישבתו בני אדם כולם ביום אחד בשבוע, וישאל כל שואל מה עילת זאת המנוחה, ויהיה המענה, ‘כי ששת ימים עשה ה’ וגו’ (שמות כ, יא), כל אחד יתחזק מתוך כך באמונה האמיתית. עכ”ל^א.

מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד, יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא ציווה אותנו באות הזה, כמו שאמר (שמות לא, ג) ‘כי אות היא ביני וביניכם’. וזה עיקר גדול באמונת הא”ל. עכ”ל.

טעם מצוות השביתה ביום השבת - כדי שנהיה פנויים להתבונן ולהתחזק בעיקרי האמונה

וזה גופא הוא טעם מצוות השביתה והמנוחה ביום השבת קודש, כדי שעל ידי זה יהיה לנו זמן מיוחד במנוחה והרחבת הדעת, להתבונן בעיקרי האמונה

ביאור הענין שכנסת ישראל הם ה’בן זוג’ של השבת קודש

[פירוש, כל ששת ימי המעשה יש להם בן זוג, ליום הראשון - יש יום השני. ליום השלישי - יש יום הרביעי. ליום החמישי - יש יום השישי. ורק יום השבת שהוא יום השביעי בשבוע, אין לה יום בן זוג להתחבר אליה].

‘כנסת ישראל היא בן זוג’

ועפ”ז יובן מאד דברי המדרש הידועים (ב”ר יא, ח): ‘תני רבי שמעון בן יוחאי, אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, לכולן יש בן זוג, ולי אין בן זוג.

א. ועל דרך זה מבאר החינוך (מצוה רצח, שיז - שיח ועוד) טעם מצוות השביתה בכל המועדים, כדי שיהיה לנו זמן להתבונן בניסים הגדולים שעשה השי”ת לנו ולאבותינו, וזהו טעם השביתה בשבתות ובכל הימים טובים.

היום חזר לביתו, כשבידו צרור כספו עבור אשתו וצאצאיו, לקנות בהם לכבוד שבת המלכה, ולהתפרנס בצרור כסף זו במשך כל השבוע הבא. ומיד במוצאי שבת, שוב יצא לפרנסתו עד ערב שבת הבאה. וחוזר חלילה, כך היה מדי שבוע בשבוע.

והיו בניו ובנותיו מתגעגעים מאד לאביהם במשך כל השבוע, ומתאנחים באנחה עמוקה ואומרים, אכן אבא יקר וחשוב יש לנו, המוסר נפשו בשבילנו ועובד קשה כדי לזון אותנו ולפרנסנו. אך סוף סוף כיתומים היינו אין אב, מאחר שאנו נמצאים במשך כל השבוע מרוחק מאד מאבינו היקר, אין אנו יכולים לראותו כלל וכל שכן שאין אנו יכולים לדבר ולשוחח עמו, ואם כן הרי אנו בבחינת 'יתומים חיים' לא עלינו.

גם האבא במקום עבודתו בעיירה המרוחקת, היה מתגעגע ומשתוקק מאד לצאצאיו הרבים, וגם הוא היה מתאנח קשות ואומר, אני מודה להשי"ת על גודל חסדיו המרובים שגמל עמדי, ונתן לי בנים ובנות רבים, ואף מקום פרנסה חשובה ומכובדת העמיד לצרכי. אך סוף סוף איזה הנאה יש לי מכל זה, מאחר שאני נמצא כאן במקום זר ומרוחק במשך כל השבוע, ואיני זוכה לראות את ה'נחת' שלי, בני ובנותי החשובים, ולהתענג מהם ולהשתעשע בהם. כך היו שתי הצדדים בוכים ומתאנחים זה על זה, וזה על זה.

עד שהגיע פיקח אחד וניחם את שני הצדדים גם יחד באומרו להם, "יום

אמר לה הקדוש ברוך הוא, 'כנסת ישראל היא בן זוגך'. וכיון שעמדו ישראל לפני ה' סיני, אמר להם הקדוש ברוך הוא, זכרו הדבר שאמרתי לשבת, 'כנסת ישראל היא בן זוגך', היינו דיבור (שמות כ, ח) 'זכור את יום השבת לקדשו'.

כי אכן אין לך בן זוג יותר מהשבת וכנסת ישראל, כי על ידי שניהם יחד מתקיימת תכלית הבריאה. כי על ידי השבת שהוא יום מנוחה, ויום המחזק את האמונה בבני ישראל, על ידי זה יכולים בני ישראל להשלים תכלית הבריאה, לגלות ולפרסם האמונה בהשי"ת בכל העולם, על ידי שבשבת יש להם ישוב הדעת להתבונן ולהתחזק בעיקרי האמונה, וללמוד את התורה הקדושה המביאה לידי אמונה.

שבת הוא יום נחמתכם -

משל נפלא

והדבר יובן ביותר על פי **משל, למה הדבר דומה:** לאבא של משפחה גדולה וברוכת ילדים, שש עשרה צאצאים גידל בו זמנית בביתו, שמונה בנים ושמונה בנות, כאשר כמה מהם הם תאומים. כדי שיוכל לפרנס משפחה גדולה כזה, הוכרח לכתת רגליו לעיירה מרוחקת, ולעבוד שם עבודה קשה ומפרכת במשך כל השבוע, ובכך לקבל מהם מילגה מכובדת מאד, שיוכל לפרנס ולכלכל בזה את שש עשרה צאצאיו היקרים.

מיד במוצאי שבת אחרי הבדלה, היה יוצא לדרך, ורק בערב שבת אחרי חצות

השי"ת, ומתי נזכה לכל זה, מאחר שאנחנו עסוקים כל השבוע בטירדות הבלי העולם הזה. והם מתגעגעים עד מאד לאביהם שבשמים, מתי נזכה להתענג על ה', ולזכות לדביקות בהבורא יתברך, מה יהיה התכלית, מה יהיה הסוף.

וגם השבת קודש - שנועדה ונבראה כדי לחזק את האמונה בהשי"ת, בוכה ומתאנחת, לשם מה נבראתי, הרי רק ששת ימי המעשה יש להם 'בן זוג' כראוי, כי כל ששת ימי המעשה הם מקשה אחת של טירדות ודאגות בעיני הפרנסה והמסחר, ורק אני - יום השבת, המורה על ההיפך הגמור, מנוחה וישוב הדעת, בבחינת עולם הבא, אין לי שום בן זוג להתחבר אליה.

ועל זה עונה הקב"ה ליום השבת ולכלל ישראל גם יחד, 'כנסת ישראל היא בן זוגך', פירוש, יום השבת שהוא בחינת 'כנסת ישראל', שכלל ישראל 'מתכנסים' כאחד בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ומתענגים על ה' בתורה ותפילה וזמירות שירות ותשבחות לקל חי, ומתחזקים יחד באמונה ובטחון גמור בסעודות השבת מתוך מנוחה וישוב הדעת, זהו נחמתכם.

כי אז אתם נעשים 'בן זוג' אמיתי, המקיימים יחד תכלית הבריאה, כי ביום השבת מתחזקים בני ישראל מאד באמונה שלימה, על ידי עצם יום השבת, וכן על ידי שיש להם ביום זה מנוחה וישוב הדעת, להתבונן בעיקרי האמונה, וללמוד את התורה הקדושה המביאה

השבת יהיה נחמתכם". שהרי בכל שבוע לקראת יום השבת חוזר האבא לבית, ומתראה עם שש עשרה צאצאיו. ואם כן יש לכם לנצל כראוי את יום השבת, לשוחח זה עם זה באהבה ותענוגים, ובפרט בסעודות השבת כאשר כולם כאחד מתאספים כאחד ויושבים במנוחה ושלוחה, אז הזמן גרמא להתנחם גם יחד, כאשר האבא יספר לצאצאיו מה שעבר עליו במשך השבוע, ויחזק אותם בדיבורי וסיפורי אמונה ובטחון, וגם הצאצאים הרבים ינצלו את העת רצון הזה, לספר לאביהם כל מה שעבר עליהם במשך כל השבוע. ואין לך נחמה גדולה מזו.

בשבת קודש מתכנסים בני ישראל יחד ומתחזקים מאד באמונה ומקיימים תכלית הבריאה

והנמשל פשוט. כלל ישראל בזמן הגלות הם 'דוויים, דחופים, סחופים ומטורפין, ויסורין באין עליהם' (יבמות מז). אכן ישנם הרבה אברכים שזוכים שתורתם אומנתם, אמנם מצד שני ישנם עוד הרבה אברכים שבמשך כל השבוע הם טרודים ועסוקים בפרנסתם עד למעלה ראש, בקושי יש להם זמן פנוי להתפלל ולקבוע עתים לתורה, ואילו בשאר כל הזמן הם עסוקים וטרודים בעסקיהם הגשמיים הגוזל את כל מנוחתם.

והם בוכים ומתאנחים, מתי נוכל להשלים תכלית ביאתנו לעולם, הרי לא באנו לעולם הזה, רק כדי לפרסם האמונה בהשי"ת בכל העולם כולו, וללמוד תורת

עם השכינה הקדושה ולהתענג באהבים. והגוי שמעיז להכניס ראשו במקום קדוש זה, דמו בראשו וחייב מיתה.

שלשה מעידים זה על זה

וזהו מה שהתוספות במסכת חגיגה (ג: ד"ה ומי) מביאים בשם המדרש, שיש שלשה המעידים זה על זה, ישראל, ושבת, והקדוש ברוך הוא. ישראל והקדוש ברוך הוא מעידים על השבת, שהוא יום מנוחה. ישראל ושבת מעידים על הקדוש ברוך הוא שהוא אחד. הקדוש ברוך הוא ושבת מעידים על ישראל, שהם יחידים באומות. עכ"ד.

וכשנתבונן נראה שהם שלשה שלבים זה אחר זה:

(א) ישראל והקב"ה מעידים על השבת שהוא 'יום מנוחה'. וזהו נחמתם של בני ישראל, שעל ידי יום קדוש זה, שיש להם מנוחה מכל טירדותיהם ועסקיהם, יוכלו להשלים שפיר תכלית בריאתם, ללמוד את התורה הקדושה ולפרסם בעולם האמונה בהשי"ת שהוא בורא ומנהיג לכל הנבראים.

(ב) ולכן השבת ובני ישראל הם 'בן זוג', אשר שניהם כאחד מעידים על הקב"ה שהוא אחד. כי עצם יום השבת מחזק את האמונה בבני ישראל, וממילא מקבלים בני ישראל הכוח ביום השבת להעיד ולפרסם בכל העולם ביום השבת את האמונה בהשי"ת שהוא אחד יחיד ומיוחד.

לידי אמונה. ובזה מתחזקים בני ישראל ומתנחמים ומקיימים תכלית בריאתם, ומפרסמים את האמונה בהשי"ת בכל העולם כולו, ואין לך נחמה ועונג גדול יותר מזה.

היחוד הגדול שנעשה ביום השבת בין ישראל לאביהם שבשמים

וכשם שנתבאר במשל, שביום השבת מתענגים שש עשרה הצאצאים עם אביהם, בזה שהם יכולים להתקרב אליו ולדבר עמו. כך כביכול ביום השבת מתענגים בני ישראל עם אביהם שבשמים ומתקרבים אליו בדביקות גדולה ועצומה. כמו שכתב הרמב"ן (שמות כ, ח): 'שתהא השביתה בעינינו [ביום השבת] בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה'. עכ"ל.

ועפ"ז יובן מה שאמרו חז"ל (סנהדרין נח:), 'גוי ששבת חייב מיתה'. כי שבת קודש הוא הזמן אשר בו נפגשים כביכול בני ישראל לבד עם אביהם שבשמים ומתענגים כביכול יחד, בלי שום טירדות ודאגות, בלי שום צער ועצב, בלי שום כעס ורוגז, ולכן השבת הוא 'מעין עולם הבא' - אשר בו צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. ולכן אין שום רשות לאומות העולם להיכנס ביום קדוש זה בגבולות ישראל, ולשבות כמותם ביום השבת, כי הוא יום מיוחד עבור בניו של מקום - כלל ישראל, לשבת כביכול ביחד

וממילא מתגלה ביום קדוש זה, 'מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ', היחידים בעולם המפרסמים אמונת השי"ת בכל העולם כולו.

כל עוד שלא היה שבת בעולם, לא היה העולם 'עולם'

וזהו מה שנאמר בפרשתן 'ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה'. כי אכן דווקא ביום השביעי, כאשר 'בא שבת בא מנוחה', דווקא אז כילה הקב"ה את מלאכתו אשר עשה. כי עד שלא היה השבת בעולם, עדיין לא היה העולם 'עולם', מאחר שכלל ישראל שהם תכלית הבריאה, עוד לא יכולים לקיים כראוי את תכליתם לפרסם אמונת הקב"ה בכל העולם, מאחר שאין להם עדיין יום מנוחה, להתבונן בעיקרי האמונה, וללמוד את התורה הקדושה במנוחה וישוב הדעת.

ומאחר שעוד אי אפשר לקיים כראוי את תכלית הבריאה, אם כן אין זה 'עולם', וחסר עדיין בשלימותה של כל הבריאה כולה. ורק ביום השביעי כאשר 'בא שבת בא מנוחה', אזי באה העולם לידי שלימותה - 'ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה'. וזהו מה שפירש"י בפירושו השני, 'מה היה העולם חסר, מנוחה, באת שבת באת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה'. רק על ידי מנוחת השבת, נכנסה שלימות בכל חלקי הבריאה, ולכן דווקא עתה כלתה ונגמרה כל מלאכת ימי בראשית.

ג) והקב"ה והשבת מעידים על ישראל, שהם יחידים באומות. כלומר, שהם היחידים מכל העולם כולו, שלמרות ההסתגר הגדול שיש בעולם, הם מתגברים על כל זה, ומתחזקים באמונה שלימה בהשי"ת, שרק הוא בורא ומנהיג כל הברואים, ורק הוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים כולם, והם הולכים ומפרסמים את זה לכל האומות בכל העולם כולו.

'אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ'

ומסיימים התוספות, שעל זה סמכו לומר בשמונה עשרה בשבת במנוחה, 'אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ', למרות שאין זה מדבר כלל מענין השבת, כמו בתפילת ערבית ושחרית של שבת, שמדברים בענין השבת בתפילת שמונה עשרה, 'אתה קדשת את יום השביעי לשמך', 'שמח משה במתנת חלקו' - 'וכתוב בהם שמירת שבת'. מה שאין כן 'אתה אחד ושמך אחד' וכו', אין מדבר לכאורה על השבת. אך אנו סומכים על דברי המדרש הנ"ל, שהקב"ה והשבת וישראל הם שלשה המעידים זה על זה. עכ"ד.

ועל פי מה שנתבאר יובן שפיר, דשפיר אומרים את זה בנוסח התפילה של מנוחה בשבת, כי אכן זה גופא הוא המהות של יום השבת קודש, שעל ידי ש'בא שבת בא מנוחה', יכולים בני ישראל להעיד ביום קדוש זה, ש'אתה אחד ושמך אחד',

שבת קודש מעידה שהקב"ה ממציא ומחדש כל רגע את כל העולם 'יש מאין' כמו בששת ימי בראשית

הבריאה החדשה

של יום השבת - 'שבתה'

עוד ביאור נפלא ועמוק בדברי רש"י, מבואר בבית הלוי (בפרשתן), אשר על פי זה יבואר ביתר שאת וביתר עוז, עד כמה עצם יום השבת קודש מביאה את בני ישראל ואת כל העולם כולו לידי אמונה בהקב"ה. וכך לשונו:

'ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה'. איתא במדרש, הביאו רש"י, 'מה היה העולם חסר, מנוחה, בא שבת בא מנוחה'. באו לפרש לשון הכתוב דקאמר **'ויכל ביום השביעי'**, והלא בשישי נגמרה כל המלאכה. ועל זה אמר המדרש, דבשבת באה מנוחה, ובה נגמרה כל המלאכה.

ולהבין הכוונה בזה אפשר לומר, דבששה ימים הראשונים, ברא בכל יום חדשות, והמציא בו דבר חדש שלא היה מקודם. וזהו הנקרא 'שעשה בו מלאכה', היינו שחידש בו דבר חדש שלא היה מקודם. וביום השבת לא עשה בו בריאה חדשה מה שלא היה מקודם, רק אז התחילה בריאת העולם, להיות נברא כסידורו כמו שהיה בו ימים הראשונים.

וזהו מה שקורא הפסוק 'שבתה' - כי **בו שבת**, היינו שבוראו להעולם כפי מה שהיה מקודם בלא התחדשות, ומכל מקום הוא 'בריאה'. דידוע, דבכל רגע השי"ת ממציא כל הנמצאים ממש יש מאין. ורגע הראשונה אינו סיבה להנמצאים להרגע שלאחריה, רק [כל רגע] הוא כמו התחלת הבריאה. וכמו שסידרו בברכות יוצר, 'המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו', דבכל רגע הוא ממציאו להעולם יש מאין.

בשבת של ימי בראשית,

היה לראשונה 'בריאה בלא שינוי'

ונמצא דגם עתה הוא בוראו כמו בשישה ימים הראשונים. רק החילוק הוא, דבששה ימים ברא בו דבר חדש מה שלא היה בו מקודם, וזהו שקראו הפסוק בלשון 'עשה' בהם מלאכה. ומאז והלאה בוראו בכל רגע, על התמונה שהיה העולם ברגע הקודם כטבעו וכסידורו בלא שינוי. ומלאכה זו, דהיינו 'בריאה בלא שינוי', נקרא בלשון הפסוק **'שבתה'**, יען כי האדם אינו מרגיש בו עשיית מלאכה, וענין זה התחיל בשבת.

עולם ההסתר. והגם שנראה לנו שעולם כמנהגו נוהג, ולא ניכר לנו כלל בחוש איך שהשי"ת בורא ומנהיג את העולם. אך אדרבה ואדרבה, זה גופא מה שעולם כמנהגו נוהג, מגלה לנו שיש מנהיג לבירה, המחדש בטובו בכל יום ובכל רגע מעשה בראשית. ודווקא משום כן אין העולם משתנה כלל, רק זה כבר כששת אלפי שנים שהעולם מתנהג בדיוק כמו בששת ימי בראשית הראשונים של הבריאה, כי הקב"ה בורא וממציא כל רגע מחדש את הבריאה יש מאין, כשם שברא ועשה בששת ימי בראשית.

וכל זה מגלה לנו יום השבת קודש, שהוא היום הראשון בעולם שהתחיל להיות בריאה כזאת, שאין נברא בו שום חדש, רק הקב"ה ממציא ומחדש בכל רגע את כל הבריאה מחדש, יש מאין. וכל שבת ושבת שהוא 'זכר למעשה בראשית', מגלה ומזכיר לנו דבר יסודי וגדול זה, שלא נטעה לומר שעולם כמנהגו נוהג -

ויצא מזה, דשבת הוא לנו לאות וזכרון, דגם עתה דלפי הנראה לעין, לכאורה העולם כמנהגו נוהג, מכל מקום אינו עומד מעצמו כמו כל מלאכה של בשר ודם, דאחר שגמר האומן מלאכתו, עומד הכלי בתמונתו מעצמו בלא האומן. רק השי"ת ממציא ומהווה אותו בכל עת ורגע.

וזהו שסידרו בברכות יוצר בשבת, 'ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו', דהיינו הנהגת כל העולם כולו, בכל הפרטים שבו. ובמדרש תהלים אמרו על פסוק (תהלים קיט) 'לעולם ה' דברך ניצב בשמים', דהדיבור שאמר הקדוש ברוך הוא 'יהי רקיע', הוא עומד ומהווה להרקיע². עכ"ל.

עולם כמנהגו נוהג - מפני שהשי"ת ממציא כל רגע את כל העולם מחדש כמו בששת ימי בראשית

והוא נורא נוראות, יום השבת קודש מגלה לנו, שהעולם הזה איננו כלל

ב. כך לשון המדרש (שוחט טוב תהלים קיט, לו): 'דבר אחר, 'דברך ניצב בשמים'. איזה דבר הניצב בשמים, אלא אמר הקדוש ברוך הוא, על מה השמים עומדים, על אותו דבר שאמרתי 'יהי רקיע בתוך המים' [וגו'] 'ויהי כן' (בראשית א ו ז), וכתב, 'כי הוא אמר ויהי' וגו' (תהלים לג, ט). אותו הדבר שאמר הוא עשה, לכך נאמר 'הוא צוה ויעמוד', 'בדבר ה' שמים נעשו' (תהלים לג, ו), ובאותו הדבר שברא אותו, בו הם עומדים לעולם, לכך נאמר 'לעולם ה' דברך ניצב בשמים'.

ועיין על זה בספה"ק תניא בתחילת 'שער היחוד והאמונה' (פרק א) וכך לשון קדשו: 'הנה כתיב 'לעולם ה' דברך ניצב בשמים', ופירש הבעל שם טוב ז"ל, כי דברך שאמרתי 'יהי רקיע בתוך המים' וגו', תיבות ואותיות אלו, הן נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים, ומלובשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם, כדכתיב 'ודבר אלהינו יקום לעולם', ודבריו חיים וקיימים לעד כו'.

כי אילו היו האותיות מסתלקות כרגע ח"ו וחוזרות למקורן, היו כל השמים אין ואפס ממש, והיו כלא היו כלל, וכמו קודם מאמר 'יהי רקיע' כו' ממש. וכן בכל הברואים שבכל העולמות עליונים ותחתונים, ואפילו ארץ הלזו הגשמית ובחינת דומם ממש, אילו היו מסתלקות ממנה כרגע ח"ו האותיות מעשרה מאמרות שבהן נבראת הארץ בששת ימי בראשית, היתה חוזרת לאין ואפס ממש, כמו לפני ששת ימי בראשית ממש. עכ"ל³.

בענין שבת חידוש העולם, 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש' (שמות לא, יז). ואנחנו מעידין על זה בשביתתנו בשבת. עכלה"ק.

'מה שהיה הוא שיהיה' - מפני שהשי"ת ממציא כל רגע מחדש מעשה בראשית

ומבואר גם בדבריו הקדושים, שהוא להיפך ממה שאנו חושבים, שדווקא על ידי שהקב"ה עושה חדשות, דברים חדשים ונפלאים בעולם, דווקא עי"ז ניכר בחוש שהקב"ה בורא ומנהיג העולם. רק אדרבה, אילו היו רואים בעליל איך שהקב"ה עושה כל יום דבר חדש בעולם, היו יכולים לטעות ולומר ח"ו שהעולם הוא דבר קדמון, שכך הוא טבעה, שבכל יום מתחדש בה דברים חדשים מאליו ח"ו.

ולכן שֶׁבֶת הקב"ה מכל מלאכתו ופסק לברוא דברים חדשים, כדי שדווקא מזה גופא יכירו וידעו שהקב"ה הוא בורא ומנהיג את כל העולם כולו, מזה ש'עולם כמנהגו נוהג', ו'מה שהיה הוא שיהיה', בלי שום שינוי ממה שהיה בששת ימי בראשית, זהו ההוכחה הגדולה ביותר, שיש מנהיג לבירה, המחדש תמיד בכל רגע את כל מעשה בראשית, ממש כשם שברא אותם בששת ימי בראשית.

חלילה בלי שום השגחה והנהגת הבורא. רק אדרבה ואדרבה, עולם כמנהגו נוהג - מפני שהשי"ת בורא וממציא כל רגע מחדש את כל הבריאה יש מאין כמו בששת ימי בראשית.

השבת מורה על שורש האמונה ושורש כל התורה

וממש על דרך זה מבואר גם בשל"ה הקדוש (מסכת שבת פרק תורה אור, עב-עו): 'דע, כי השבת מורה על שורש האמונה ושורש כל התורה, כי השבת מורה על החידוש, והחידוש אמחדשו, הוא מציאותו יתברך המוחלט, הנמצא ואין עת אל מציאותו [וכו']

ועתה אבאר איך השבת מורה על החידוש. דע, כי החידוש היה בעצם ששת ימי המעשה, שהיה ברוך הוא מהווה ומחדש, ואחר כך פסק ונח ביום השביעי. ואילו לא נח ופסק, והיה מחדש ומהווה תמיד ולא היתה בריאה פוסקת, אז היו סוברין שהעולם קדמון ולא סר ולא יסור. אמנם מאחר שפסק מלבראות חדשות, רק הכל נוהג כפי מה שעשה בששת ימים, חוזר וחוזר חלילה, ומה שהיה הוא שיהיה, וכל שבוע ושבוע הוא כדמות שבוע שהיה. ובאמת השם יתברך מחדש בכל יום תמיד, אבל אינו אלא מעשה בראשית, שהשגחתו אינה פוסקת מלהיות מעשה בראשית חוזרין חלילה [וכו']. נמצא מבואר היטב

הטעם שהשבת הוא גם 'זכר למעשה בראשית' וגם 'זכר ליציאת מצרים'

הולכים ביחד, זה משלים את זה וזה משלים את זה. עכ"ד.

'בורא' ו'מנהיג' לכל הברואים

ועל פי דברי הבית הלוי יובן הדבר ביותר, כי אכן השבת גופא הוא גם 'זכרון למעשה בראשית', וגם 'זכר ליציאת מצרים'. דהנה ב'אני מאמין' הראשון של הי"ג עיקרי האמונה אנו אומרים: 'אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו בורא ומנהיג לכל הברואים', ואומרים בזה שתי לשונות, 'בורא ומנהיג', והיינו שהקב"ה ברא את כל העולם כולו, ולא רק ברא אותם, רק הוא גם 'מנהיג' לכל הברואים תמיד.

והנה שתי דברים אלו 'זכר למעשה בראשית', ו'זכר ליציאת מצרים', הם כנגד שתי הדברים של 'בורא' ו'מנהיג'. כי 'מעשה בראשית' מורה שהקב"ה 'בורא' לכל העולם כולו. ואילו 'יציאת מצרים' מורה, שהקב"ה 'מנהיג' את כל העולם כולו, ויש לו הכוח והממשלה לעשות בהם כרצונו.

והשבת קודש מעידה על שתי הדברים גם יחד, שהקב"ה הוא 'בורא' ו'מנהיג'. כי מצד אחד מעידה השבת קודש שהשי"ת

מעשה בראשית הוא ראיה על יציאת מצרים, ויציאת מצרים הוא ראיה על מעשה בראשית

ועפי"ז יובן מה שכתב הטור (או"ח סימן רעא) בשם הרמב"ן (דברים ה, טו) לבאר למה אנו אומרים בקידוש ליל שבת, גם 'זכרון למעשה בראשית', וגם 'זכר ליציאת מצרים'. כי שני הדברים אלו הולכים ביחד, שבת קודש שהוא 'זכר למעשה בראשית' - שהקב"ה ברא את כל העולם בששת ימי בראשית, והוא מחדש תמיד מעשה בראשית, דבר זה מבאר לנו כיצד נעשו כל הניסים והנפלאות הנוראות ביציאת מצרים, כי היות שהקב"ה מחדש תמיד בכל רגע את מעשה בראשית, ואין העולם נוהג חלילה מאליו כמנהגו, לכן שפיר חידש אז הקב"ה השינויים הגדולים במערכות הטבע, ועשה את כל הניסים והנפלאות האלו.

ונמצא ש'זכר ליציאת מצרים' הוא לנו לראיה, שאכן הקב"ה מחדש תמיד מעשה בראשית, ואין העולם נוהג חלילה מאליו. ולכן אנו מזכירים שני הדברים בקידוש ליל שבת, 'זכרון למעשה בראשית', 'זכר ליציאת מצרים', כי שני דברים אלו

העולם כולו בכל רגע יש מאין, ושנזכה להתדבק בקדושת השבת, ולעלות על ידה ממדרגה למדרגה במדרגות האמונה והדבקות בבורא עולם, ובכך נביא את העולם לידי תיקונה השלם, בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן.

‘ברא’ את כל העולם כולו בששת ימי בראשית. ומצד שני מעידה השבת קודש, שהשייטת ‘מנהיג’ את כל העולם, וממציא בכל רגע את כל הבריאה מיש לאין כמו בששת ימי בראשית.

ולכן שפיר אנו אומרים בקידוש ליל שבת שני הדברים, ‘זכרון למעשה בראשית’ - המורה על ‘בורא’, ו‘זכר ליציאת מצרים’ - המורה על ‘מנהיג’, כי השבת מעידה על שני הדברים גם יחד, שהקב“ה ‘בורא’ ו‘מנהיג’ לכל הברואים.

יעזור השייטת, שנזכה להשיג את האמונה ה של י מ ה וה א מ י ת י ת , שהקב“ה ‘בורא’ ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, וממציא את כל

**ספרי 'בנין יעקב' על יורה דעה
שכבשו ב"ה את עולם הכוללים**

ספרי

בנין יעקב

על שו"ע יורה דעה

**ובו ביאורים נפלאים
על סדר השו"ע ונושאי כליו
ובפרט על דברי הפמ"ג**

מליחה
סימן ס"ט

מליחה
סימן ע' חלק א

מליחה
סימן ע' חלק ב

מליחה
סימנים ע"א - ע"ח

בשר בחלב

תערובות
סימנים צ"ה - ק"ד

תערובות
סימנים ק"ה - ק"ט

תערובות
סימנים ק"י - קי"א

נירנן להשיג בחנויות הספרים המובחרות
הפצה ראשית מרכז הספרים בהנהלת הרב יצחק פרידמן 03-6194114
וכן ניתן להשיג במס' 05041-75-336
בחול"ל, הפצת 'שירה' - ארה"ב 718-871-8652